

Részletes jelentés az OTKA T 43107. számú pályázatról

A tematikus pályázat az Irodalmi Intézménytörténeti Kutatás második lépcsőjének megvalósítására indult. A kutatás első lépése még egy korábbi OTKA pályázat keretében valósult meg (F 22785). Ekkor vizsgáltam meg az adatbázis szerkezeti lehetőségeit, s alakult ki a koncepció, amely segítségével az adatbázis feltölthető adatokkal. A szerkezeti keret és a vizsgálati módszer meghatározása után került sor arra, hogy nagyobb léptékű kutatás induljon, tehát az adatgyűjtést és az adatfeldolgozást kiszélesítsük.

Jelen OTKA pályázat ezzel a célkitűzéssel kezdődött, de már rögtön a pályázat beadása után kiderült, hogy mivel a támogatási összeg fele a pályázottnak, a kutatási tervet is jelentősen módosítani kell. Három nagy kutatási irány maradt így a pályázatban, az egyik az adatbázis feltöltése adatokkal, a másik kutatás és adatgyűjtés három nagyobb kutatási területen (korabeli folyóiratok, korabeli cenzúra, szabadkőművesség), a harmadik pedig a kutatási eredmények megvitatása, publikálása s ehhez kapcsolódóan az adatbázis nyilvánossá, szabadon felhasználhatóvá tétele.

Az adatbázis szerkesztésekor és a struktúra kialakításakor figyelembe vettem a kollégák észrevételeit és tanácsait, s ezek alapján olyan szerkezetet alakítottam ki, amely dinamikus, tehát képes időben követni a változási folyamatokat. Ezen okból olyan szerkezetet készítettem, amely lehetőség szerint képes új szempontok figyelembe vételére, tehát, hogy a későbbiekben, vagy akár a későbbi korszakokkal kapcsolatosan felmerülő vizsgálati anyagot is könnyen lehessen csatlakoztatni a már meglévőkhöz.

A három kutatási területen folyamatosan zajlottak a kutatások, s minden területről érkeztek az eredmények, amelyeket bedolgoztam az adatbázisba.

A folyóirat-irodalom vizsgálatokor Labádi Gergely munkája nyomán feldolgozásra került az Orpheus, a kassai Magyar Múzeum, az Uránia és a Mindenés Gyűjtemény, valamint a Bécsi Magyar Múzsza. Ezen folyóiratok teljes szerzőgárdája bekerült az adatbázisba, s ezen túl a folyóiratok teljes tartalmát is feldolgoztuk névutalásos rendszer alapján, tehát az egyes cikkekben a szerzőn túl előforduló fontosabb nevekre szintén lehet keresni az adatbázisban.

A szabadkőműves kutatási irányban Jászberényi József hozott új eredményeket. Bécsi levéltári kutatásai során ugyanis újabb szabadkőműves taglistákra talált, amellyel gazdagon ki lehet egészíteni a már eddig ismert személyek sorát. A taglisták magyarországi vonatkozású személyeit szintén bevettük az adatbázisba. A szabadkőművességre vonatkozó kutatásnak mindig kitüntetett pontja volt, hogy ennek az „intézménynek” a működését miként érhetjük tetten az egyes irodalmi produktumokban, akár szövegekben, akár szövegek közötti kapcsolatban, például egy folyóirat szerkesztésében. E téren nagyon izgalmas volt Jászberényi József elemzése, amely az Orpheust mint tudatosan szerkesztett szabadkőműves lapot értelmezte.

A harmadik kutatási irány a cenzúratörténeti vizsgálat volt. Ebben a témakörben elsődlegesen Kenéz Győző cédulahagyatékára támaszkodtunk, amely az Országos Levéltárban őrzött helytartótanácsi iratokból készült. A hatalmas cédulaanyagot az MTA Irodalomtudományi Intézete 18. századi osztályán őrizték, s feldolgozás után ide is kerül vissza az anyag. E hagyaték feldolgozásánál nem lehetett ugyanúgy eljárni, mint a korábbi két esetben, itt ugyanis az adatok már eleve egy elrendezett formában álltak rendelkezésünkre. A cédulákra gyűjtött adatokat át kellett dolgozni, másképpen szólva átformálni, hogy alkalmasak legyenek az adatbázisbeli feldolgozásra. A cédulák tartalmát újra strukturáltuk, az adatokat új kategóriák szerint vittük fel az adatbázisba. Az átformálásra példaként lehet hozni azokat az eseteket, amikor az uralkodótól érkező utasítást továbbít a Helytartótanács. Ezekben az esetekben a dátumok, a címzettek megkettőződnek, s ezt a duplikációt is követnie kell az adatbázis szerkezetének. A négy év során az adatbázisba több mint 500 cédulát sikerült rögzíteni. Ezen rekordok segítségével könnyen lehet visszakeresni az egyes cenzúraügyekre vonatkozó dokumentumokat vagy akár az egyes fontosabb külföldi vagy hazai szerzők cenzúrai visszhangját.

A cenzúrára vonatkozó adatokhoz természetesen egy új struktúrájú adatbázist kellett létrehozni, hiszen itt sokkal több a szöveges típusú adat.

Az intézménytörténeti adatbázis leírása:

Az irodalmi intézménytörténeti adatbázis egy Windows Access alapú adatbáziskezelő programra épített adatbázis. Azért választottuk az Access-t mint kezelő programot, mert feltehetően ez a program a legismertebb a hétköznapi felhasználók körében, a különböző Office csomagokkal általában ezt vásároljuk meg gépünkre. Az adatbázis előnye az adatbankkal szemben, hogy elvégezhető olyan matematikai műveletek, amelyek az egyes adatok egymáshoz való viszonyát leírják (pl. legmagasabb, legalacsonyabb értékek, adatok összegének kiszámolása), illetve amelyek a számokká formálható adatállománnyal matematikai műveleteket tudnak elvégezni. A matematikai műveletek emlegetése irodalomtörténeti vizsgálatokkal kapcsolatosan furcsának tetszhet, de gondoljuk meg, hogy például a testőrírók tagjainak összeszámolása is egy matematikai művelet, s annak kiszámolása, hogy közülük hány százalék volt katolikus, mennyi volt protestáns, szintén matematikai művelet eredménye.

Az adatbázis jelenleg több táblából áll, amelyek meglehetősen összetett viszonyban kapcsolódnak egymáshoz. Két fő tábla áll a rendszer középpontjában: az életadatokat tartalmazó (*életadatok*) és a társaságokat tartalmazó (*tagság*). Az előbbiben az egyes személyek szerepelnek személyi adataikkal (pl. születés, halálozás, vallás), az utóbbiban az egyes intézménynek tekinthető szerveződések tagsága. E második táblát kiegészítik további táblák, így például az egyes intézményeket tartalmazó táblák, és az egyes intézmények különböző körülményeit összefoglaló táblák, így például az intézményi eseményeket rögzítő tábla és az intézményt támogatókat tartalmazó

tábla. Az egyes táblákat szoros háló köti össze, amelynek alapja az azonos adatokat tartalmazó mezők sora. Azonos adatú mező például a Magyar Museum című folyóirat a *tagság* táblában, amely a Magyar Museum "tagjait", jelen esetben szerzőit tartalmazza. De ugyanez a mező szerepel a társasági események című táblában, ahol a Magyar Museum eseményeit, jelesül megjelenéseit tartjuk nyilván. (Egy tudós társaság esetében az eseményeket értelemszerűen a társaság ülései jelentik.) Az életadatok táblához pedig több olyan tábla kapcsolódik, amelyek az egyes személyek időben változó életadatait tartalmazzák, mint például az iskolák elvégzését, foglalkozásukat, munkahelyüket, lakóhelyeiket. Ezen esetekben a személy neve lesz az összekötő kapocs az egyes táblák, valamint adatok között.

Az adatbázisban jelenleg az alábbi táblák találhatóak:

életadatok = a legfontosabb életrajzi adatok, születés, halál, vallás, nemzetiség és a társadalmi rang születéskor

foglalkozas = a foglalkozásra vonatkozó adatok

iskola = az iskoláztatásra vonatkozó adatok

lakas = a lakóhelyre és annak változására utaló adatok

politikaiesemény = a fontos politikai eseményeken való részvételre utaló adatok (jelenleg még üres)

publik = az egyes személyek publikációi, beleértve a folyóiratközléseket is

rec = az egyes eseményekről, egyes publikációkról szóló recepciókat tartalmazó adatok (jelenleg üres)

szabadkomuves = a szabadkőműves működésre, a páholytagságra vonatkozó adatok

tamogatas = az intézmények támogatásáról szóló adatok (jelenleg üres)

tagság = az egyes intézmények tagságát tartalmazó tábla

társaságok = az egyes intézményeket tartalmazó tábla

trsesemények = az egyes intézménytörténeti eseményeket tartalmazó tábla, ideértve a társasági gyűléseket, de ideértve a folyóiratok megjelenéseit is.

Az adatbázist természetesen nem saját magunknak készítettük, s ezért tavaly felkerült az internetre is az irodalmi intézménytörténeti kutatás honlapjára, s onnan bárki szabadon letöltheti: www.intezmenytortenet.hu

A négy év során több előadást, közös műhelybeszélgetést rendeztünk. Ezeken mindig beszámoltam az adatbázis aktuális állásáról, valamint meghallgattuk egy-egy kollégánk előadását az általa éppen akkor vizsgált témából. 2003-ban Labádi Gergely tartott előadását az Ányos Pál körül kialakuló írói körről. (Ennek szövege később megjelent az ItK-ban.) 2004-ben Jászberényi József bécsi kutatási eredményeit hallgattuk meg. (Megjelent a Keletben.) 2005-ben Rákai Orsolya a cenzúra működéséről tartott előadást. Ennek anyagát beépítette PhD disszertációjába. (E könyv megjelenés alatt az Universitas Kiadónál.) 2006-ban már egy külön ülészakot tartottunk, ahol több előadás hangzott el. (Labádi Gergely: Az olvasással és írással kapcsolatos beállítódások a felvilágosodás kori oktatási-nevelési irodalomban; Jászberényi József: „A kőműves az emberiséget szolgálja”, (Festetich György és a szabadkőművesség); Dávid Péter: „a’ hány félek a’ hajlandóságok, annyi apro külömb külömb Társaságok formáltatnak”(Az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság történetének újraértelmezéséhez); Rákai Orsolya: Condemnatur, A cenzúra eljárásainak sokszínűsége az 1770-es évek elején a Habsburg Monarchia magyar felében; Thimár Attila: Felekezeti kérdések a 18. század végi magyarországi irodalomban). Ezeket az előadásokat egy külön kötetbe fogjuk össze, s ezzel útjára indítjuk az Irodalmi Intézménytörténeti Tárat. E sorozatban a jövőben nemcsak a hagyományos értelemben vett irodalomtörténeti tanulmányokat publikálnánk, hanem olyan statisztikai eredményeket, olyan lekérdezéseket is, amelyek mások számára is érdekes anyagot, adatokat hozhatnak. Az első kötet megjelenését 2007 első felére tervezzük.

Az irodalmi intézménytörténeti kutatás legjelentősebb újítása, hogy a számítógépes lehetőségeket segítségül hívva új kutatási módszert hozott az irodalomtörténet, s ezen belül a történeti irodalomszociológia tudományterületére. Ehhez kapcsolódva újat jelent abban is, hogy egy folyamatosan megújuló, bővülő eredményű, s az interneten keresztül bárki számára hozzáférhető kutatásról van szó, s remélhetőleg ez inspirálólag hat majd nemcsak a filológiára, hanem az irodalomtörténet más területeire is.

Az irodalmi intézménytörténeti kutatások tovább folytatódnak majd, hiszen a számítógépes adatbázisnak egyik fontos jellemzője, hogy folyamatosan karban kell tartani, szemben a nyomtatott könyvvel, itt állandóan lehet javítani az esetleges hibákat, illetve a meghaladot eredményeket.